

MEDICÍNSKA ETIKA A BIOETIKA

MEDICAL ETHICS & BIOETHICS

ČASOPIS ÚSTAVU
MEDICÍNSKEJ ETIKY
A BIOETIKY

JOURNAL
OF THE INSTITUTE
OF MEDICAL ETHICS
& BIOETHICS

BRATISLAVA, SLOVAK REPUBLIC
January - February 1994 Vol. 1 No. 1

OD REDAKCIE / EDITORIAL^{*)}

Prihovárime sa Vám na stránkach nového časopisu, ktorý začína vychádzať v skromných podmienkach našich súčasných možností. Má za cieľ osloviť čo najširšiu lekársku verejnosť ako i všetkých pracovníkov v zdravotníctve, ktorým je problematika etiky v medicíne blízka a chcú jej zásady uplatňovať v každodennom živote i práci.

Iste sa nemusíme vzájomne presvedčovať o význame etiky v živote človeka a spoločnosti, v každom ľudskom povolání. Jej dôležitosť v zdravotníckej starostlivosti dostáva osobitné rozmery, pretože otázky zdravia a choroby predstavujú v každej spoločnosti veľmi citlivú oblasť a dotýkajú sa vlastne každého človeka. Okrem súboru bazálnych deontologických požiadaviek, ktoré sa sústreďujú do komplexu problémov okolo vzťahov lekár - pacient, lekár - sestra, sestra - pacient, atď., treba sa nám zaoberať aplikáciou nových medicínskych a vôbec vedeckých poznatkov do zdravotníckej praxe. Vedecko-technický pokrok priniesol a sústavne prináša nové možnosti, ktoré môžu byť využité v prospech ľudstva, ale i zneužitie - ako sa to mnoho ráz v poslednom storočí ukázalo. Bude sa nám treba vážne zapodievať etickými aspektami transplantácií, génového inžinierstva, umelej reprodukcie, eutanázie, humánnej genetiky, intenzívnej a geriatrickej starostlivosti a mnohých ďalších skutočností súčasnej medicíny.

Etika v demokratickej spoločnosti sa môže aplikovať len ako etika dialógu. Rozhodujúce sú tu fakty a argumenty zbavené akýchkoľvek emočných prívlastkov ich autorov. Na ceste k poznaniu pravdy a pri konfrontácii rôznych názorov niet víťazov ani porazených. Odlišný názor v diskusii neznamená relativizáciu pravdy ale obohatenie o pohľad, ktorý nám subjektívne možno unikol a ktorý treba rovnako zahrnúť do našich úvah. Budeme preto vítaj každý názor, ktorým chce autor prispieť k poznaniu a riešeniu nastoleného problému.

Medicínska etika bude mať trvalé miesto v našom živote vtedy, keď jej dôležitosť uzná a v praxi uplatní každý lekár a zdravotník; ale najmä, keď jej uplatňovanie v každodennom živote pocíti každý pacient - a to rovnako mladý ako starý, no najmä ten, ktorý je odkázaný na našu pomoc: slabý, nevládny, handicapovaný, opustený, bezvládny alebo nechcený.

Poprajme nášmu časopisu spoločne šťastnú cestu a podporme ho!

Január 1994

Prof. MUDr. Ladislav Šoltés, DrSc.
vedúci Ústavu medicínskej etiky
a bioetiky v Bratislave

^{*)}English text see under the headings ■ Preklady/Translations p. 10 - 11.

OBSAH / CONTENTS

■ OD REDAKCIE/Editorial	1
■ SPRÁVY Z ÚMEB/News from IMEB.	2
■ PLÁNOVANÉ PODUJATIA/Forthcoming events.	2
■ OZNAMY REDAKCIE/News from the Editor.	2
■ COUNCIL OF EUROPE CONFERENCE ON TEACHING OF BIOETHICS IN EUROPE, BRATISLAVA, NOVEMBER 23 - 25, 1993	3
- Address of President of the Slovak Republic	3
- Program of the Conference	3
- From the Participant's Notebook <i>R.Pullmann</i>	4
- List of participants	5
■ PÔVODNÉ PRÁCE/Original Articles	6
- Teaching of Medical Ethics within Pregraduate and Postgraduate Medical Education <i>J.Glasa, J.Klepanec, L. Šoltés</i>	6
- Transfúzia krvi a Svedkovia Jehovovi <i>L.Šoltés</i>	7
■ RECENZIE/Reviews	7
■ PREKLADY/Translations	8

PLÁNOVANÉ ŠKOLIACE AKCIE

V prvom polroku 1994 sa podľa plánu pedagogickej činnosti Ústavu medicínskej etiky a bioetiky (ÚMEB) uskutočnia tieto akcie:

a) Kurzy ÚMEB v rámci Inštitútu pre vzdelávanie zdravotníckych pracovníkov (IVZ)

● Základný kurz v medicínskej etike

- Bratislava, IVZ, 20.-22.1.1994
- Martin, VVZ IVZ, 3.-5.3.1994

Náplň kurzu: základné pojmy a princípy medicínskej etiky, etické analýzy, etické komisie, interpersonálne vzťahy a sociálna komunikácia, aktuálne problémy medicínskej etiky a bioetiky (thanatológia, eutanázia, asistovaná reprodukcia, biomedicínsky výskum, atď.)

Určenie kurzu: lekári všetkých špecializácií, farmaceuti, ďalší zdravotníckí pracovníci, členovia etických komisií

Kvalifikačný predpoklad: základná špecializácia

● Diskusné sústreďenie: Aktuálne problémy bioetiky v práci lekára prvého kontaktu

- Martin, VVZ IVZ, 23.-25.3.1994

Náplň kurzu: deontologický kódex a najzávažnejšie etické problémy v dennej praxi lekárov prvého kontaktu, v diagnostických algoritmoch, v liečbe, v preventívnych programoch a vedení administratívy

Určenie kurzu: lekári prvého kontaktu

Kvalifikačný predpoklad: základná špecializácia

● Diskusné sústreďenie: Etické problémy v pediatrii

- Bratislava, IVZ, 15.4.1994

Náplň kurzu: aktuálne etické problémy v pediatrii

Určenie kurzu: pediatri, klinickí psychológovia, neonatológovia, detskí onkológovia

Kvalifikačný predpoklad: základná špecializácia

● **Medzinárodný kurz o medicínskej etike/International Course on Medical Ethics, IVZ/PMI, Limbová 12, Bratislava (Slovak Republic), Leto/Summer 1994** - podrobnosti budú oznámené v ďalšom čísle časopisu/details to be announced in the next issue of ME+B.

b) Prednášky pre študentov 4. ročníka Lekárskej fakulty Univerzity Komenského (LFUK) v Bratislave

V letnom semestri 1993/4 budú prebiehať prednášky a semináre s diskusiou pre študentov 4. ročníka LFUK všetkých študijných smerov. Kurz bude zakončený povinným testom. Podrobný sylabus prednášok bude k dispozícii na LFUK v Bratislave vo februári.

c) Semináre ÚMEB

V letnom semestri 1993/4 sa uskutočnia pravidelné odborné semináre ÚMEB. Miestom konania bude Inštitút pre ďalšie vzdelávanie zdravotníckych pracovníkov v Bratislave (IVZ), Limbová 12, 2. poschodie (TV miestnosť). Semináre sa konajú každý prvý utorok v mesiaci v čase od 14.00 do 15.30 hod..

Informácie - tel.: (07)374560/kl. 303, 370.

PROGRAM SEMINÁROV

- 11.1.1994 *Etické aspekty správnej klinickej praxe* J. Glasa
- 1.2.1994 *Informovanie pacienta o diagnóze a nepriaznivej prognóze* J. Klepanec
- 1.3.1994 *Bolesť a utrpenie* L. Šoltés
- 5.4.1994 *Etické problémy dlhodobo chorých* M. Babál
- 3.5.1994 *Etické aspekty starostlivosti o handicapované osoby (mentálna retardácia)* M. Šustrová
- 7.6.1994 *Pojem kvality života a jeho medicínske a etické aspekty* J. Klepanec

OZNAMY REDAKCIE

NEWS FROM THE EDITOR

● Časopis ME&B si možno objednať na adrese redakcie. Formulár objednávky a podmienky predplatného uverejníme v ďalšom čísle.

● Hľadáme originálne grafické práce s tematikou zdravia, ochorení, ľudského utrpenia, bolesti, zdravotníckej starostlivosti, a pod. na uverejnenie na prvej strane (obálke) časopisu (ponúkame priestor na prezentáciu pôvodných umeleckých diel).

PLÁNOVANÉ PODUJATIA

FORTHCOMING EVENTS

Na tomto mieste uverejňujeme informácie o významnejších medzinárodných akciách z oblasti medicínskej etiky a bioetiky excerpované z odborných časopisov dochádzajúcich pravidelne na ÚMEB. Bližšie informácie o podmienkach účasti možno získať na sekretariáte ÚMEB.

a) Kongresy

● Ethics Issues in Human Subject Research: Catastrophic Diseases and Minorities, January 23-24, 1994, Pasadena, California, USA.

● The Ethical Implications of the New Genetics, May 5 - 6, 1994, Boston, MA, USA.

● Ethical Debate - Public Participation, April 11 - 14, 1994, Copenhagen, Denmark.

● 1st World Congress on Medicine and Philosophy - Sciences, Technologies and Values, May 30 - June 4, 1994, Paris, France.

b) Konferencie

● Genomic Information/Ethical Implications (Intensive Course), February 6 - 9, 1994, Washington, D.C., USA.

● Women, Mental Health and Law, February 24 - 25, 1994, London, England.

● Health Care Ethics Forum '94, March 19 - 20, 1994, Washington, D.C., USA.

● II. Symposium o lekárskej etice, 18. marca 1994, Praha (viď s. 9!).

● Suffering as Human Experience, June 6 - 8, 1994, Krakow, Poland.

COUNCIL OF EUROPE CONFERENCE ON THE TEACHING OF BIOETHICS, Bratislava, November 23 - 25, 1993

● Posolstvo Prezidenta Slovenskej republiky pána Michala Kováča*)

Pozdravný list medzinárodnej konferencii Rady Európy o výuke bioetiky

Bratislava 18.11.1993
Č.j.: 9018-05-901/93

Vážené predsedníctvo konferencie,
vážené dámy, vážení páni!

Dovoľte mi, aby som Vás pozdravil a ocenil skutočnosť, že sa konferencia o bioetike, ktorú organizuje Generálny sekretariát Rady Európy spolu s Ústavom medicínskej etiky a bioetiky v Bratislave, koná na Slovensku.

Žijeme v čase, keď niet lepšieho a vzácnejšieho prínosu do pokladnice spoločenského života ako návrat a upevnenie všeobecne platných etických princípov.

Etické princípy vždy dominovali lekárskejmu stavu, ale aj výkonu tohto povolania. Žiaľ, posledné dekády tohto storočia nepriali ich uplatneniu, a preto sa pomaly vytrácajú z praktickej činnosti niektorých lekárov.

Dehumanizácia medicíny spojená s odľudšteným chápaním rozvoja techniky a s celkovým poklesom etických noriem spoločnosti sa citelne dotýka nášho národa, a to v jeho najcitlivejších oblastiach. Preto vítam a budem aj v budúcnosti podporovať každú snahu o prinavrátanie etických noriem do práce lekárov, do ich výuky, aj do ich konkrétnej praxe.

Vaša konferencia bude rokovať aj o etickom posúdení problémov, ktoré nastolil najnovší rozvoj vedeckých poznatkov, najmä v oblasti transplantácie orgánov. Žiaľ, tento pozitívny čin sa dnes spája aj s kriminálnym prístupom k získaniu orgánov, čím sa anuluje jeho humánny dopad.

Som rád, že sa budete zaoberať aj s takým vážnym výdobytkom vedy, akým je génové inžinierstvo. Jeho pozitívne rozmery treba privítať, treba však chrániť ľudstvo aj pred zneužitím týchto výnimočných vedeckých výsledkov.

Osobne želim Vašej konferencii veľa tvorivých úspechov, pohody a obohatenia ducha a odvahu boriť sa s negatívnymi tendenciami, ktoré ohrozujú tak pravé poslanie medicíny ako aj budúcnosť ľudskej populácie.

S pozdravom

Michal Kováč v.r.

*)English text see under the headings ■ Preklady/Translations p. 10.

● PROGRAM OF THE CONFERENCE

Organizers: Council of Europe - Secretariat General: Health Division (Strasbourg) and the Institute of Medical Ethics and Bioethics (Bratislava)

Venue: Hotel Junior, Drieňová 14, 821 01 Bratislava, Slovak Republic

SCIENTIFIC PROGRAMME

Tuesday 23.11.1993

09.00-10.00 Opening of the Conference
A word from the Organisers (L.ŠOLTĚS, IMEB Bratislava)

(continued)	Address of the President of the Slovak Republic Representative of the Council of Europe (V.BOLTHO, Strasbourg)
09.45-10.00	Chairman of the C.E. Network of Bioethics Research and Teaching Centres (T.HARDING, Geneva)
10.00-10.30	Introducing ethics in medicine and biology (C.HERVE, Paris)
10.30-10.45	Terminology in the field of ethics, morals and deontology (G.HOTTOIS, Brussels)
10.45-11.15	Break Bioethics, medical and biological ethics (J.KOVACS, Budapest)
11.15-11.45	Teaching medical ethics within pregraduate and postgraduate medical education (2 year experience of IMEB) (J.GLASA, J.KLEPANEK, L.ŠOLTĚS, Bratislava)
11.45-12.30	General discussion
12.30-14.00	Lunch break
14.00-14.30	Curriculum development: Conception and limits to the teaching of ethics (T.W.HARDING, Geneva)
14.30-15.00	Teaching medical ethics: aims, methods and values (T.HOPE, Oxford)
15.00-15.30	Teaching clinical ethics: raising ethical consciousness or teaching ethical principles? (G.WIDDERSHOVEN, Maastricht)
15.30-15.45	Break
15.45-16.15	Introduction to the teaching of ethics: Main methodological approaches to the ethical evaluation of cases (R.MORDACCI, Milan)
16.15-16.45	The ethics of responsibility (N.LERY, Lyon)
16.45-17.30	General Discussion
18.00	Participants and guests of the Conference received by Mr.P.Kresánek, Mayor of Bratislava in the historical "Primaciálny" Palace of Bratislava
19.30	Welcome reception

Wednesday 24.11.1993

08.00-08.30	Introduction to working groups
08.30-12.00	Morning working groups - subjects: Group A. Simulated cases, involving and connected problems Group B. Concrete clinical cases presented by Slovak participants Group C. Interpretation of legal texts and analysis of documents
12.00-12.30	General discussion - Reports from the groups
12.30-14.00	Lunch break
14.00-17.00	Afternoon groups - visits to the hospitals: - National Institute of Oncology, Bratislava, Klenová 1, Department of Chemotherapy - Saint Cross Hospital, Institute of Tuberculosis and Respiratory Diseases, Krajinská street, Podunajské Biskupice, Department of Geriatric Medicine - Children Faculty Hospital, Bratislava, Limbová 1, Department of Child Oncology
19.30	Slovak Folk Evening & Cocktail

Thursday 25.11.1993

08.00-08.15	Introduction to working groups
08.15-10.00	Working Group A: Teaching methods (T.HOPE, Oxford) Working Group B: Pluralism in ethics (G.HOTTOIS, Brussels)
10.00-10.30	Break
10.30-12.30	Working Group A: Pluralism in ethics (G.HOTTOIS, Brussels) Working Group B: Teaching methods (T.HOPE, Oxford)
12.35-14.15	Lunch break
13.00-14.00	Press Conference
14.15-16.30	Evaluation of the Conference
16.30-16.45	Break
16.45-17.45	General discussion about the future of the network
18.00	Farewell dinner
19.30	Concert of the Slovak Philharmonic Orchestra, "Reduta" - Concert Hall of SPhO

R. Pullmann

*Department of Clinical Biochemistry, Martin's Faculty
Teaching Hospital, Martin (Slovak Republic)*

The Conference on the Teaching of Bioethics in Europe was held in Bratislava at the hotel Junior on November 23 - 25, 1993. It was organized by the Secretariat General of the Council of Europe (Strasbourg), and the Institute of Medical Ethics and Bioethics (Bratislava).

People from the countries of central and eastern Europe were the majority of participants taking part in the Conference, while the majority of lecturers - leading experts in bioethics, were coming from the countries of western Europe. The meeting was attended and supervised by Director of the Division of Higher Education and Research of the Secretariat General of the Council of Europe - Mrs. Vera Boltho.

The need of the conference was made clear and the decision was taken at the latest conference of the representatives of the European Network of the Research and Teaching Centres in Bioethics, sponsored by the Council of Europe. The conference was addressed by a personal message of the President of the Slovak Republic.

In his introductory remarks Prof. Harding (Geneva), the President of the Network, outlined the activities undertaken so far by the Network from the moment of its establishment, that followed the activities of the Oxford Skills Project. Bratislava Conference was, so far, the first important activity of the Network that has been set up outside Strasbourg. Prof. Harding stressed the need of teaching bioethics not only among the health professionals at all levels, but also among the university undergraduates of different humanistic disciplines (e. g. law, theology, social work, etc.).

Prof. Hottois (Brussels) spoke on different terminological questions in ethics, morality, and deontology. The differences of opinion express themselves e.g. in a fact, that there exist at present more than 120 definitions of bioethics. He documented the problem of pluralism by an analysis of several contemporary theories and conceptions of bioethics, where certain contradiction exists between Anglo-American and European approach. In subsequent discussion Dr. Munzarová (Brno) expressed the opinion of several participants from Central and Eastern European countries in a sense, that the lectures of experts from the West reflected to a considerable extent the situation and problems of the countries, where the highly developed systems of health care (including well established network of social services and help), and important traditions of philosophical thought were reality. The contemporary situation in bioethics could be seen as a result of an extreme liberalism of thought and opinion, and as a departure from traditional values.

Dr. Kovács (Budapest) reviewed the most important problems connected with teaching of bioethics in general, and the situation in Central European countries in particular. The main goals in the teaching of bioethics could be listed as follows: a) to define clearly and give names to ethical problems of medicine, biology and health care, b) to elaborate a logical-philosophical framework for the solution searching process for bioethical problems, c) to inform the health personell about the rights of patients, ev. those of human subjects involved in a biomedical research, d) to sensibilize ethical perception, and enhance understanding of the hierarchy of basic values, principal moral preferences, to form the internal moral consciousness. In contemporary pluralistic society the bioethics does not give simple, ready made instructions for solving of insisted problems. On the other hand the ethical knowledge alone does not ensure a proper moral conduct.

Dr. Mordacci (Milan) spoke about the main methodologi-

cal approaches to the ethical analysis, reviewing several examples of contemporary bioethical theories.

Prof. Harding demonstrated some concrete methodological approaches in teaching, using 3 model examples (Huntington chorea, suicide in a schizophrenic patient resulting in a serious injuries, mammography screening programme). He discussed the traditional, as well as reformed, and optimal approach, and also the possible directions of further development of teaching processes. The future development of teaching of bioethics will be interdisciplinary, placed at different university faculties/departments, based predominantly on the analysis of concrete cases (case studies).

Dr. Lery (Lyon) spoke about the ethics of responsibility. She described the process of argumentation starting at the very medical ("technical") basis of the problem, through the view-points of the law, deontology, culture, religion, to the standpoint of bioethics. She pointed out also the differences concerning the basic moral attitudes - an example of the s. c. starting questions: Europe: benefit x risk, USA: benefit x cost.

The way of organising the teaching of bioethics at the university level, in the light of his own experience of several years of teaching, was described by Dr. Hope (Oxford). He suggests to organize s. c. basic seminars (for medical students, and participation of nurses and experts from practice, attended during the study of clinical disciplines - last 3 years of the study, 9 seminars in 3 years are offered, themes are close related to the everyday's practice), and s. c. tutorial seminars (1 tutor takes care for 3 - 4 students, 1 session in every 2 weeks period is offered, participation in 10 activities during the semester is compulsory, the programme is structuralized from the point of view of goals, means, and values).

Dr. Widdershoven (Maastricht) spoke about his experience of the teaching of bioethics within the discipline of obstetrics - gynecology. Teaching process is organized in a patient-oriented approach. Nowadays the system is to be broadened and adapted for other medical disciplines (pediatry, genetics, internal medicine, neurology, psychiatry, etc.).

An information on the organization of undergraduate and postgraduate teaching of medical ethics in Slovakia, and about a 2-year experience of bioethics teaching at Medical Faculty of the Comenius University and at the Postgraduate Medical Institute (both in Bratislava) was provided by Dr. Glasa. He gave an information on the brief history of founding of the Institute of Medical Ethics and Bioethics in Bratislava, as well as on the goals of teaching process, its structure, and different activities and initiatives taken at the Institute. The facts reviewed and conceptual approach of integrated model of under- and post-graduate teaching demonstrated, attracted a considerable attention of participants.

Presentations of the Slovak participants were as follows: 1. Discussions on some choosen topics with the experts present at the conference (e.g. therapy of a chronic pain - pain centers, in contrast to the problem of euthanasia, taking samples of biological materials from the unconscious patient, ethics committees, biomedical research, etc.), 2. Presentations of the case - studies, 3. Organising of the visits of participants to some clinical departments (Department of Geriatric Medicine - the Saint Cross Hospital, Department of Chemotherapy - National Institute of Oncology, Department of Oncology - Children's Faculty Hospital (all departments were located in Bratislava)), that were aimed to demonstrate and discuss concrete bedside medical ethical problems.

Some sessions of the conference were organised as workshops, that were supervised by the invited experts. Workshops were characterized by an active participation and concrete work in an analysis of cases, or legislation texts or documents.

The conference was marked by an extraordinary attention of the media, including the Slovak TV. A press conference was held on the last day of the conference, that included a vivid discussion of several topics with many journalists that were present.

*) Slovenský text je v časti ■ Preklady/Translations, s. 11.

During the conference some differences between the Central and Eastern European - and Western European countries were articulated and considered. The mutual dialogue showed itself stimulative and interesting for both sites. The idea of creating an international database of clinical ethical case studies for their use in the interactive teaching was strongly supported by the participants. The utmost necessary task seems to be not only making the mutual international communication better, ensuring the supply of literature and involvement of different humanistic disciplines into the process of development of bioethics in the s. c. post - totalitarian

countries, but also ensuring the involvement of bioethics into the educational and training process of the clinical disciplines (best of all already at the undergraduate level), into the education and training of nurses and other health personnel, as well as the involvement of bioethics into the content of the continuing postgraduate education and training of the health professionals.

Correspondence to: Ass. Prof. R. Pullmann, M. D., PhD., N. S. D., Department of Clinical Biochemistry, Martin's Faculty Teaching Hospital, 036 59 Martin, Slovak Republic

● LIST OF PARTICIPANTS

ALBANIA

Mr. Afrim DANGELLIA
Blloku 50 Vjetori
Pallati, Shkalla 4
Apartamenti 28
TIRANA

Mr. Nazim SHTINO
Rruga Naim Frasheri,
Pallati 109/5
Apartamenti 100
TIRANA

BULGARIA

Assoc.Prof.Dr.Tsekomir
VODENICHAROV
Head of the Medical Ethics Section,
Department of Social Medicine
and Public Health,
Ministry of Health
5 Sveta Nedelia Square
SOFIA

Mrs. Liudmila CHAKAROVA-GATEVA
Medical Ethics Section,
Department of Social Medicine
and Public Health,
Ministry of Health
5 Sveta Nedelia Square
SOFIA

CROATIA

Dr. Marina KUZMAN
Fund of Republic of Croatia
for Health Protection
Rockefellerova 7
41000 ZAGREB

Dr.Zvonko SOSIC
School of Peoples' Health
Dr.Andrija Spampar of Faculty
of Medicine, University of Zagreb
Rockefellerova 7
41000 ZAGREB

CZECH REPUBLIC

Doc. MUDr. Marta MUNZAROVÁ, CSc.
Odd. lékařské etiky LF
Masarykovy Univerzity
Joštova 10, 662 43 BRNO

Doc. MUDr. Jiří ŠIMEK, CSc.
Ústav lékařské etiky II.LF UK
Ruská 87, 100 00 PRAHA 10

HUNGARY

Mrs. Katalin HEGEDŰS, PhD.
Unit of Medical Ethics
Semmelweis University of Medicine
POB 370, H-1445 BUDAPEST

Dr. Imre SZEBIK
Unit of Medical Ethics
Semmelweis University
of Medicine
POB 370, H-1445 BUDAPEST

LATVIA

Prof. Aijaa ZHILEVITCH
Latvian Academy of Medicine
16 Dzirciema Street
LV - 1007 RIGA

Dr.Ivars TOLMANIS
Linezers Clinic of the
Latvian Academy of Medicine
6 Linezera Street
LV - 1006 RIGA

LITHUANIA

Assoc. Prof. Iraida JAKUSOVAITĖ
Kaunas Medical Academy
Mickeviciaus str.9
3000 KAUNAS

Dr. Vytautas CEPULIS
Head and neck surgeon
Vilnius University
Santariskės Hospital
Santariskiu str. 2
2600 Viliuns

NETHERLANDS

Rob HOUTEPEN, PhD.
Departement d'Éthique
et de Philosophie
Université de Limbourg
NL - Maastricht

POLAND

Dr. Eleonora ZIELINSKA
Professor of Law
Bioethical Centre of the Warsaw
University
Institute of Criminal Law
of the Warsaw University
26/28 Krakowskie Przedmeiscie
WARSAW

Dr. Ewa KUJAWA
Department of Social Medicine
Medical Centre for Postgraduate
Medical Training
61/63 Kleczewska Str.
Warsaw

SLOVAK REPUBLIC

Doc. MUDR. Jozef Labus, CSc.
Institute of Respiratory
Diseases Treatment
062 24 NOVÝ SMOKOVEC

Doc. MUDr. RNDr. Rudolf PULLMANN, CSc.
Teaching Hospital
Kollárova 2, 036 59 MARTIN

Prof. Ladislav ŠOLTĚS, M.D., DSc.
Institute Medical Ethics & Bioethics
Limbová 12, 833 03 BRATISLAVA

Joseph GLASA, M.D.
Institute Medical Ethics & Bioethics
Limbová 12, 833 03 BRATISLAVA

SLOVENIA

Dr. Borut STEFANIC
Institute for Forensic Medicine
Faculty of Medicine
Korytkova 2
61105 LJUBLJANA

Dr. Joze BALAZIC
Institute for Forensic Medicine
Faculty of Medicine
Korytkova 2
61105 LJUBLJANA

● LIST OF LECTURERS

BELGIUM

Prof. Gilbert HOTTOIS
Centre de Recherches
Interdisciplinaire
en Bioéthique
145, avenue Buyl
B - 1050 BRUXELLES

FRANCE

Dr. Nicole LERY
Droit et Ethique de la Santé
CHS Le Vinatier
Bat. Les peupliers
96 Bld. Pinel
69677 BRON CEDEX

HUNGARY

Dr. Jozsef KOVÁCS
Unit of Medical Ethics
Semmelweis University
of Medicine
POB 370
H - 1445 BUDAPEST

ITALY

Dr. R. MORDACCI
School of Medical Humanities
St. Raffaele Hospital
University of Milan
Via Olgettina 60
I- 20132 MILAN

NETHERLANDS

Dr. Guy WIDDERSHOVEN
Société Européenne de Médecine,
Departement d'Éthique
et de Philosophie
Université de Limbourg
NL - MAASTRICHT

SWITZERLAND

Prof.T.W.HARDING
Institut Universitaire
de Médecine Légale
Faculté de Médecine
Université de Genève
9, avenue de Champel
CH-1211 GENÈVE 4

UNITED KINGDOM

Dr. Tony HOPE
John Radcliffe Hospital
Headington
OXFORD OX3 9DU

CONSULTANT

Dr.Christian HERVÉ
Faculté de Médecine
de Necker-Enfants Malades,
Laboratoire d'éthique médicale
156, rue de Vaugirard
F-75730 PARS CEDEX 15

COUNCIL OF EUROPE

Mrs. Vera BOLTHO
Head, Division for the Higher
Education and Research

Mrs. Danièle MICHELE-IMBERT
Secretariat General C. E.

TEACHING MEDICAL ETHICS WITHIN PREGRADUATE AND POSTGRADUATE MEDICAL EDUCATION

J. Glasa, J. Klepanec, L. Šoltés

Institute of Medical Ethics & Bioethics, Bratislava, Slovak Republic

Abstract

Authors give an account on the development of medical ethics and bioethics as a new disciplines in Slovakia during the period of democratic development in the country started after the "Velvet Revolution" (1989) with a special attention to the problems of teaching and training of medical professionals, that are facing new challenges and moral dilemmas in their everyday's practice. Activities of the Institute of Medical Ethics & Bioethics (IMEB - founded in Bratislava in 1992) are described in some detail. Experience of a two years period of both pregraduate and postgraduate teaching of medical ethics and bioethics is analysed. The conclusions are drawn for possible application in the countries with similar conditions and problems.

Key words: medical ethics and bioethics, pregraduate and postgraduate teaching

1. Developments in medical ethics and bioethics in Slovakia: 1990 - 1993

The "Velvet Revolution" of November 1989, together with breaking down of the "Iron curtain", has been the re-birth moment of the democratization process in former Czechoslovakia, and the birth point of medical ethics (bioethics) as a scientific, health-care tackling and university discipline in Slovakia [1].

It should be noted here, that the medicine and health care in the present Slovak territory was developed - throughout its longlasting history - as tightly bounded to the traditions of European medical ethics, both in the area of ethical reasoning, codes of practice, etc.; and in everyday's practice as well. The period of totalitarian regime has not succeeded, despite numerous deformations born during that time, in damaging the "practical" professional ethics of the health-care workers in the country. This constituted a hopeful basis to recall on and start with.

Beginnings the year 1990 a serious work on founding and developing the science and practice of medical ethics in Slovakia has been started. It has been understood as a modern discipline, dealing with challenges of present medical and health care problems (including those of "totalitarian heritage"), as well as considering ethical aspects of biomedical sciences and new technologies reaching the country more freely. All this in the closest possible cooperation and dialogue within the European and world-wide context.

The most important events of the 3-year history of development of medical ethics and bioethics in Slovakia are depicted in the Table 1 (p. 8). It might be seen from the facts mentioned that activities of the Institute of Medical Ethics and Bioethics contributed substantially to the development in our country of the discipline itself, and also to some level of education of both medical professional, and general public as well. (Much of the work in this aspect, of course, is still ahead.)

2. The Institute of Medical Ethics & Bioethics (IMEB)

The Institute of Medical Ethics & Bioethics (IMEB) was founded on March 30, 1992, as a joint institute of the Postgraduate Medical Institute (PMI), Bratislava, and the Medical Faculty, Comenius University (MFCU), Bratislava. It suc-

ceeded the Department of Medical Ethics of the PMI founded originally in September 1991.

The aim of IMEB is to study, develop, teach, and promote medical ethics (bioethics) both as an academic/scientific and practice-oriented discipline within the health care system in the Slovak Republic. IMEB is at present the only institution of its kind in the country.

The structure of IMEB consists of 2 teaching departments: Dept. of Medical Ethics of PMI, and Dept. Medical Ethics of MFCU (the later yet to be fully established), and the directory (secretariat). The director of IMEB is appointed the common head of both teaching departments. The directory consists of the director, vice-director, and secretary. Future development of the manpower and structure of IMEB is assumed.

The faculty of IMEB consists of:

- a) full members: 1 professor, 1 senior lecturer, 1 lecturer,
- b) associate members: 1 associate professor, 1 senior lecturer, 1 lecturer
- c) invited lecturers:
 - ca) national (the group of about 15 experts from different disciplines of medicine, invited on more-less regular basis according to the specific needs of teaching programmes of IMEB),
 - cb) international (members of collaborating institutions from abroad, invited on ad hoc basis, or on more regular basis according to existing specific agreements on mutual help and cooperation).

The funding of IMEB is composed of the definite grants from the budgets of PMI and MFCU (covering salaries of the staff, rooms, basic equipment, running costs of the departments, costs of performed teaching and training activities). The grants for scientific research, development, and international cooperation are to be applied for at the grant agencies (national, international). IMEB is not allowed to perform any activity on commercial basis (non-profit organisation).

3. Activities of the Institute

The scope of activities includes:

1) Pregraduate and postgraduate teaching of medical ethics (bioethics)

- a) Pregraduate teaching of medical ethics:
 - **regular courses at MFCU** (1st and 4th year of study, duration: 1 semester, participants: students of medicine, methods - lectures, seminars, discussions, teaching aids - slides, case-stories, texts, evaluation - written tests),
 - b) Postgraduate teaching of medical ethics:
 - **regular IMEB courses on medical ethics within PMI** (duration: usually 3 days, 4 courses/year placed in different regional city centres of Slovakia, participants: physicians of different specialties, pharmacists, nurses, members of ethics committees, researchers, methods: lectures, seminars, discussions, workshops, teaching aids: slides, case-stories, texts, topics covered: basic general issues, ethical problems of various medical disciplines, "hot topics", ethics committees,...),
 - **lecturing in PMI courses of different medical disciplines** (specific ethical problems of the discipline in question),
 - **discussion meetings on particular problems in medical ethics** (duration: 1 - 2 days, participants: workers in the medical discipline(s) concerned, members of ethics committees, nurses,...),
 - **regular seminars of IMEB** (monthly, usually monothematic, method: short review lecture + free discussion, participants: members and co-workers of IMEB, other interessants, invited experts of the discipline(s) related to the theme, medical students),
 - **invited lectures** at national scientific symposia and congresses of different medical disciplines,
 - **international courses on medical ethics** (once a year - in Summer, duration 3 - 4 days, international faculty + participants, co-sponsored by collaborating institutions from abroad).

2) Scientific research

Applied research, dealing with actual problems emerging from practice (topics: ethics committees (national guidelines elaborated by the members of IMEB [2], biomedical research, transplantation).

3) Consulting (expert) services

Membership of the faculty members of IMEB in the central ethics committee at the Ministry of Health, and in the institutional ethics committees (PMI, Institute of Preventive and Clinical Medicine, Institute of Nutrition).

4) Information services (incl. bibliographical)

IMEB is collecting literature (incl. periodicals) and other information in medical ethics/bioethics, provides information for researchers, clinicians, students and other interested parties.

5) Editorial, and publishing work

Texts for students, proceedings from symposia. Journal of IMEB "Medical Ethics & Bioethics" (to be started in 1994).

6) International contacts, networking, cooperation

IMEB is a member of newly created Teaching and Research Centres Network on Bioethics sponsored by the Council of Europe. IMEB was an (co-)organizer of 2 huge international congresses on medical ethics in Bratislava (more than 2000 participants each: International Congress on Humanism in the Modern Medical Care, April 1991, World Pro-Life Congress, May 1992), an organizer of 2 international conferences on medical ethics in Bratislava co-sponsored by the Council of Europe (Regional Czecho-Slovakia - Hungary - Poland Symposium on Contemporary

Problems in Medical Ethics, January 1992 [3], Conference on the Teaching of Bioethics in Europe, November 1993), and the International Symposium on Medical Ethics, Bratislava, May 1992. IMEB organized 3 international courses on medical ethics (January 1992, July 1992, June 1993).

4. Comments on integrated pregraduate and postgraduate teaching of medical ethics (2-year experience)

It seems clear from the previous information, that since the very beginning of our efforts in the field of medical ethics/bioethics we have paid a special attention to the problem of education.

We concentrated ourselves first on teaching health care professionals and members of newly established ethics committees. Though formally those activities were "postgraduate" ones, we had to start with the very basics first. Simultaneously we tried to address the general public through organising huge international meetings (2 international congresses, 1 regional symposium) and using different massmedia (press, TV, radio). At the same time we prepared also a pregraduate teaching programme for students of the Medical Faculty in Bratislava. The programme was launched successfully during the previous school-year (1992/93) within the courses for the 1-st and 4-th year of the study (preclinical and clinical period of the study).

The most useful approach seems to be providing some basic information on the general principles and the most important problems of contemporary medical ethics (and bioethics), but, in the same time, to give as much a place as possible for free and open discussion within small groups of students during seminars that follow, where the students are given possibility to face ethical dilemmas present in analysed case stories, and find together the ways of solving the practical problems they are expected to encounter in their future praxis.

We are convinced, that teaching of medical ethics should not be confined to mere exposure of the students to definitions and propositions, but rather it should provide the students with abilities of ethical reasoning and decision-making. It should also contribute to the formation of their positive ethical approaches and attitudes. As like as the patriotic education of the country citizens could not be completed by teaching of the constitutional principles and legal norms,

but rather by means of awakening of the patriotic consciousness, so the education of the future health care workers in medical ethics should rather be the awakening of their moral conscience.

The most important purpose of education in medical ethics seems to be the enhancement in students of the ability of ethically sound reasoning and decision-making when facing concrete ethical dilemmas of the health care work. According to the unique character of the most of the individual difficult situations (ethical dilemmas) posed on by the everyday's practice of medicine, the health care professionals should be prepared to solve them creatively, sometimes originally, using not only the preformed set of principles and preceptions, but, in the same time, their own awakened, well-formed conscience and already established ethical background. This should prevent them from becoming alibists or deserters from this unique place of human responsibility.

To ensure the continuity and closest cooperation in the field of pregraduate as well as postgraduate education in medical ethics the Institute of Medical Ethics & Bioethics was found intentionally as a joint teaching facility of both the Medical Faculty and the Postgraduate Medical Institute in Bratislava.

We see this model particularly useful for the countries of Central and Eastern Europe not only from the point of view of more effective use of quite scarce financial and professional resources (especially in the initial phase of the work), but also in giving probably a better opportunity of some coordination and desirable continuation of the pregraduate and postgraduate educational process of health care professionals.

In conclusion it might be stated, that we have done, with some success, just the first steps in establishing the system of pregraduate and postgraduate education of health care professionals in medical ethics/bioethics. Much of those developments were not possible without considerable help, support and sympathies from the colleagues, and institutions from the countries of European Community, and the USA. We have probably learned a lot during last 2 - 3 years, including the fact that a lot more is still to be done and learned. Encouraging interest of our students and health care workers is binding for us not to diminish our efforts.

References

- [1] Glasa, J.: Medical Ethics and Bioethics in the Slovak Republic (1990 - 1992). Intern. J. of Bioeth., Vol. 4, 1993, No. 3, p. 228 - 230.
- [2] Ministry of Health, Slovak Republic (Bratislava): National Guidelines for the Establishment and Work of Local (Regional) Ethics Committees, June 1992.
- [3] Glasa, J.: Report on the Symposium. In: Contemporary Problems of Medical Ethics in Central Europe (Glasa, J., ed.), Charis (IMEB), Bratislava, 1993, p. 13 - 14.

J. Glasa, J. Klepanec, L. Šoltés: Výuka medicínskej etiky v rámci pregraduálneho a postgraduálneho medicínskeho štúdia, ME&B, 1 (1) 1994, p. 6 - 8. Autori referujú o vývoji medicínskej etiky a bioetiky ako nových disciplín na Slovensku v období demokratických premien začatých "Nežnou revolúciou" v roku 1989. Zvláštnu pozornosť venujú vzdelávaniu a výchove zdravotníckych pracovníkov v tejto oblasti, nakoľko títo sa v súčasnosti stretávajú vo svojej každodennej praxi s novými morálnymi problémami a dilemami. V tejto súvislosti sa popisujú aktivity Ústavu medicínskej etiky a bioetiky založeného v Bratislave v roku 1992. Analýza dvojročných skúseností ústavu s výukou medicínskej etiky a bioetiky v pregraduáli a postgraduálnom medicínskom vzdelávaní vedie k niektorým záverom, s možnou aplikáciou v krajinách s podobnými podmienkami a problémami. *Kľúčové slová:* medicínska etika a bioetika, pregraduálna a postgraduálna výuka.

Paper delivered on the occasion of the European Council Conference on the Teaching of Bioethics in Europe, Bratislava, November 23 - 25, 1993.

Correspondence to: J. Glasa, M.D., IMEB - IVZ, Limbová 12, 833 03 Bratislava, Slovak Republic

Table 1: Development of medical ethics and bioethics in the Slovak Republic (Glasa et al., p. 6-8)

1990
<ul style="list-style-type: none"> ● CENTRAL ETHICS COMMITTEE - Ministry of Health, Bratislava
1991
<ul style="list-style-type: none"> ● INTERNATIONAL CONGRESS ON HUMANISM IN THE MODERN MEDICAL CARE, Bratislava, April 1991 (2500 participants) ● EAST-WEST BIOETHICS CONFERENCE, Prague, August 1991 (Hastings Center) ● CHAIR OF MEDICAL ETHICS - Postgraduate Medical Institute, September 1991, Bratislava (postgraduate education of health care professionals)
1992
<ul style="list-style-type: none"> ● REGIONAL CZECHO-SLOVAKIA - HUNGARY - POLAND SYMPOSIUM ON CONTEMPORARY PROBLEMS IN MEDICAL ETHICS, Bratislava, January 3-4, 1992 (European Council) ● INTERNATIONAL POSTGRADUATE COURSE ON CONTEMPORARY PROBLEMS IN MEDICAL ETHICS, Bratislava, January 3-4, 1992 ● WORLD PRO-LIFE CONGRESS, Bratislava, May 1992 (2000 participants) ● INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON MEDICAL ETHICS, Bratislava, May 1992 (600 participants) ● NATIONAL GUIDELINES FOR THE ESTABLISHMENT AND WORK OF LOCAL (REGIONAL) ETHICS COMMITTEES - Ministry of Health SR (ethics committees in hospitals and research institutes) ● INSTITUTE OF MEDICAL ETHICS & BIOETHICS, Bratislava (pre- & post-graduate education of health care professionals) ● MEDICAL ETHICS REGULAR DISCIPLINE AT THE MEDICAL FACULTY, COMENIUS UNIVERSITY, Bratislava (regular lectures & seminars: 1st and 4th year of study) ● INTERNATIONAL COURSE ON MEDICAL ETHICS, IMEB, Bratislava, July 1992 (participants from Ucraina, Russia)
1993
<ul style="list-style-type: none"> ● INTERNATIONAL COURSE ON MEDICAL ETHICS, IMEB, Bratislava, June 1992 ● EUROPEAN COUNCIL CONFERENCE ON TEACHING OF BIOETHICS IN EUROPE, IMEB, Bratislava, November 23-25, 1993 ● numerous lectures (incl. popular), several postgraduate courses, pregraduate teaching, different activities,...

TRANSFÚZIA KRVI A SVEDKOVIA JEHOVOVI

L. Šoltés

Ústav medicínskej etiky a bioetiky v Bratislave

Abstrakt

Autor analyzuje problém transfúznej liečby u príslušníkov náboženskej spoločnosti Svedkovia Jehovovi vo svetle platnej legislatívy na území Slovenskej republiky. Zvlášť si všima otázku odmietnutia transfúzie kompetentným dospelým pacientom a problém odmietnutia transfúzie rodičmi neplnoletého dieťaťa.

Kľúčové slová: Svedkovia Jehovovi, transfúzia krvi, etické a právne aspekty

Vzhľadom k opakovaným kontroverzným situáciám našej každodennej praxe, kedy klinický stav pacienta vyžaduje z vitálnych dôvodov podanie transfúzie krvi a pacient ju odmieta z konfesných dôvodov, diskutovali sme tento problém s Najvyšším súdom a Generálnou prokuratúrou v snahe tento etický problém riešiť v rámci platnej legislatívy.

Príslušníci náboženskej sekty Svedkov Jehovových odmietajú z konfesných dôvodov transfúziu krvi pre seba i pre svoje deti a to i v prípade nebezpečia smrti. V niektorých prípadoch o tom spisujú vyhlásenie, niekedy dokonca overené notárom, nosia ho u seba a predkladajú lekárom pred operáciou alebo pôrodom.

V súvislosti s tým vznikajú viaceré skupiny právnych problémov. A to jednak otázka právnej záväznosti takýchto vyhlásení, prípadne zodpovednosti lekára, ktorý o takéto vyhlásenie nedbá a plní svoju etickú lekársku povinnosť bez ohľadu na vôľu pacienta, alebo naopak - toto prehlásenie rešpektuje, i keď je pravdepodobné, že sa stav pacienta zhorší, alebo dokonca hrozí jeho smrť. Je tu i otázka zodpovednosti rodičov, ktorí odmietnu transfúziu krvi pre svoje deti a spôsobia tým zhoršenie ich zdravotného stavu alebo dokonca smrť. Etická dilema tu spočíva v rozpore medzi etickými princípmi beneficencie, autonómie a informovaného súhlasu.

Ak odmieta transfúziu svojprávna osoba staršia ako 18 rokov za okolností, kedy je transfúzia síce indikovaná, mohla by zlepšiť zdravotný stav pacienta, alebo je potrebná pre úspešné uskutočnenie iného liečebného úkonu, napr. operácie, ale nejde o úkon nevyhnutný na záchranu života, lekár ju nepodá, ale vyžiada si písomné vyhlásenie chorého (reverz P v zmysle § 23 ods. 2 zák. č. 20/1966). Situácia je podobná, ako keď pacient odmieta operačný alebo iný zákrok. Chorý má v takýchto prípadoch plnú slobodu rozhodovať, a podanie transfúzie proti jeho vôli by za určitých okolností mohlo byť posudzované ako obmedzenie osobnej slobody podľa § 231 ods. 1 Trestného zákona.

Iná situácia je vtedy, ak je neodkladné podanie transfúzie nevyhnutné k záchrane života chorého. V týchto prípadoch nie je isté, či predtým vydané vyhlásenie, či už písomné alebo ústne, je v súlade so súčasnou vôľou chorého v okamihu nebezpečia smrti. Skúsenosti z praxe i poznatky z psychológie svedčia o tom, že v mnohých prípadoch chorý zmení svoj predchádzajúci postoj a zvíťazí u neho pud sebazáchovy.

Ak teda v okamihu, kedy je transfúzia krvi nevyhnutná pre záchranu života a pacient je v bezvedomí, alebo v takom duševnom stave, že nie je schopný prejavíť svoju skutočnú vôľu, nie sú pre lekára záväzné rozhodnutia resp. vyhlásenia urobené v dobe, kedy bezprostredné ohrozenie života neexistovalo. To je v súlade s § 23 ods. 4, písm. c) Zákona č. 20/1966.

Avšak ani v tých prípadoch, kedy pacient v kritickom okamihu odmieta transfúziu krvi, i keď si je vedomý, že je pre záchranu jeho života nevyhnutná. Podľa ustanovenia § 207 Trestného zákona je každý povinný poskytnúť pomoc osobe, ktorá je v nebezpečenstve smrti, a táto povinnosť nie je viazaná na súhlas ohrozeného. Lekár, ktorý by pomoc neposkytol dopustil by sa dokonca prísnejšie kvalifikovaného trestného činu podľa ods. 2, § 207 Trestného zákona.

Prípady odmietnutia transfúzie krvi sa vyskytujú až v poslednej dobe, avšak pokúsme sa o analýzu, ktorá - i keď je v inej rovine, nespochybňuje opodstatnenosť zásahu i proti vôli postihnutého. Niet pochybnosti o tom, že pomoc osobe, ktorá sa pokúsila o samovraždu (napr. požitím jedu alebo podrezaním) sa nemôže posudzovať ako obmedzovanie osobnej slobody podľa § 231 ods. 1 Trestného zákona ani vtedy, keď pacient pomoc odmieta a vyhlasuje, že chce zomrieť. Odmietnutie transfúzie krvi v okamihu, keď je nevyhnutná pre udržanie života, je podobná pokusom o samovraždu.

Dospelý svojprávny človek má síce právo rozhodovať o svojom živote, avšak nikomu nie je dovolené mu v samovražednom počinaní pomáhať. Taký postoj, také konanie je trestným činom podľa § 230 Trestného zákona. Tento delikt môže byť spáchaný nielen aktívnym konaním, ale tiež opomenutím (§ 89 ods. 2, Trestného zákona). Nepodanie transfúzie za situácie, kedy život pacienta je bezprostredne ohrozený a pacient transfúziu odmieta, napĺňa formálne tiež znaky trestného činu účasti na samovražde podľa § 230 odst. 1, Trestného zákona.

Vzniknutú kolíziu záujmov chránených právom je preto treba posudzovať podľa ustanovenia o krajnej núdzi podľa § 14 Trestného zákona. Pritom nemožno pochybovať o tom, že záujem na zachovaní života je záujem chránený zákonom a spôsobený následok, t.j. obmedzovanie osobnej slobody pa-

cienta je menej závažný ako jeho smrť. Lekár preto neporušuje zákon, ak podá transfúziu krvi za vyššie uvedených okolností, i keď pacient s transfúziou nesúhlasí, samozrejme, ak priamo, t. j. bezprostredne hrozí smrť, a toto nebezpečie nie je možné odvrátiť inak (napr. použitím krvnej náhrady).

Úplne iná je situácia, keď rodičia odmietajú transfúziu krvi svojmu dieťaťu. Rodičia nemajú právo poškodzovať zdravie svojich detí alebo dokonca rozhodovať o ich živote. Naopak, majú povinnosť chrániť život a zdravie svojich detí. Preto lekári nemusia akceptovať vyjadrenie rodičov, že nesúhlasia s transfúziou krvi u svojich detí, a to nielen v prípadoch, kedy nepodanie transfúzie ohrozuje život, ale i vtedy, keď je transfúzia nutná pre úspešnú liečbu a jej nepodanie by mohlo zhoršiť zdravotný stav dieťaťa. To sa týka detí, ktoré vzhľadom k svojej rozumovej vyspelosti nemôžu posúdiť nevyhnutnosť transfúzie. V týchto prípadoch, keby rodičia nielen verbálne ale i fyzickým konaním zabraňovali podaniu transfúzie, boli by trestne zodpovední za následky, t. j. za ublíženie na zdraví alebo dokonca za smrť dieťaťa. Dokonca rodičia by niesli trestnú zodpovednosť i vtedy, keby pre nesúhlas s transfúziou nevyhľadali lekársku pomoc pre svoje dieťa, aj keď si boli vedomí, že tým poškodzujú zdravie dieťaťa a ohrozujú jeho život.

Budúce zákonné opatrenia v oblasti zdravotníctva budú nutne vyžadovať určité doplnenie v prípadoch viacerých medicínsko - etických problémov, s ktorými sme sa v minulosti temer nestretávali.

(Literatúra u autora./Literature by the author.)

L. Šoltés: Blood Transfusion and Jehovah Witnesses, ME&B, 1 (1) 1994, p. 8 - 9. Author analyzes the problem of the blood transfusion treatment in members of the religious community of Jehovah Witnesses in the light of contemporary legislation of the Slovak Republic. He pays a special attention to the question of a refusal of the transfusion by a competent adult, as well as by parents of a not of age child. *Key words: Jehovah Witnesses, blood transfusion refusal, ethical and legal aspects.*

Correspondence to: Prof. L. Šoltés, M.D., DSc., IMEB - IVZ, Limbová 12, 833 03 Bratislava, Slovak Republic

II. Symposium o lekárskej etike: "Je svedomí lekáre ovlivniteľné jeho vedomím?"

Organizátori

Hastings Center v New Yorku &
Ústav pro humanitní studia v lékařství v Praze
pod záštitou
První lékařské fakulty University Karlovy &
Ministerstva zdravotnictví České republiky

Dátum konania: 18. marec 1994, 9.00 - 15.30 hod.

Miesto: Ministerstvo zdravotnictví ČR, Palackého náměstí 4,
12800 Praha 2, 1. patro, posl. č. 281.

Program

9.00 - 12.00

* Z. Pinc (Praha): Nepřeklenutelný konflikt mezi sférou privátního a veřejného * J. Kábele (Praha): Utváření etiky a konceptu dobra v mezních situacích života * V. Ventura (Praha): Vývoj a význam kategorie svedomí: Je možné svedomí formovat? * J. Payne (Praha): Základní struktura a význam "návnazních bodů" pro hermeneutickou práci při mravní výchově * J. Šimek (Praha): Vede morálka k lepšímu zdraví? Psychosomatické zamyšlení nad etikou * J. Tyl (Praha): Význam politické svobody a její vliv na zdraví populace

13.00 - 15.30

* D. Callahan (New York): Vztahy a vazby mezi technikou a humanitními disciplínami v medicíne * J. Neumann (Halle): Zavádění etiky podle liberálních standardů na lékařské fakultě v dřívě socialistické společnosti * G. Allert (Ulm): Zkušenosti s výukou etiky v Ulmu: didaktický model a vyhodnocení seminárního způsobu práce * M. Munzarová (Brno): Důstojnost v utrpení a umírání - vyhodnocení průzkumu mezi studenty LF * J. Glasa (Bratislava): Zkušenosti s výukou etiky na LF * P. Příhoda (Praha): Reakce studentů medicíny na výuku etiky a humanitních předmětů

(Príspevky odoznejú v češtine alebo angličtine s prekladom.)

Informácie: Dr. J. Payne: ÚHSL 1.LF UK, Karlovo nám. 40, 12000 Praha 2
tel/fax: +42-2-295215

RECENZIE

REVIEWS

● **Contemporary Problems of Medical Ethics in Central Europe (Glasa, J., ed.), Charis (IMEB), Bratislava, 1993, pp. 128.**

Zborník referátov z Regionálneho sympózia ČSFR - Maďarsko - Poľsko o aktuálnych problémoch medicínskej etiky, ktoré sa konalo pod záštitou Rady Európy v januári 1992 v Bratislave, je prvou medzinárodnou publikáciou v odbore medicínskej etiky vydanou na Slovensku po novembri 1989. Moderne upravená

a graficky pekne stvárnená publikácia pozostáva z dvoch častí: anglickej, zahŕňajúcej príspevky pozvaných prednášateľov a delegátov sympózia, a slovensko-českej, obsahujúcej referáty zo súbežne konaného postgraduálneho kurzu v medicínskej etike.

V úvode knihy sa nachádzajú oficiálne materiály sympózia, vrátane osobného posolstva generálnej sekretárky Rady Európy, pani Kataríny Lalumierovej. Prvá časť publikácie ďalej obsahuje príspevky pozvaných prednášateľov. Prof. L. Gormally (Londýn) sa v obsahovej štúdii venuje problému konsenzu pri rozhodovaní v praktickej medicínskej činnosti vzhľadom na existujúcu pluralitu etických, resp. morálno-filozofických názorov v súčasnej spoločenskej realite. Dr. A. Spagnolo (Rím) podrobne rozoberá otázky biomedicínskeho výskumu z pohľadu rešpektovania ľudských práv a integrity zúčastnených subjektov.

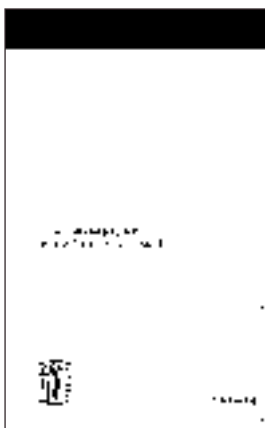
V príspevkoch delegátov sympózia sa objavuje tematika medzinárodnej spolupráce v oblasti bioetiky v stredoeurópskom regióne (Dr. Haderka, Ostrava), referát o skúsenostiach a činnosti Centrálnej etickej komisie Ministerstva zdravotníctva Českej republiky (Doc. Kment, Praha), etická problematika dialyzačného programu (Doc. Honzák, Praha), biomedicínsky výskum a jeho etické aspekty v Maďarsku (Prof. Vizi, Budpešť), etika a ekonomika v zdravotníctve (Dr. Angelus, Pecs), perzistujúci vegetatívny stav (Dr. Mikolášik, Bratislava), problémy vzťahu medzi lekárom a pacientom (Dr. Košč, Bratislava), otázky okolo nového Kódexu lekárskej etiky prijatého Poľskou lekárskou komorou (Dr. Umiasowski, Gdansk a Dr. Doroszewski, Varšava) a etické aspekty starostlivosti o chronicky chorých a závislých geriatrických pacientov (Dr. Topinková, Praha).

V druhej, slovensko - českej časti publikácie sa poprední slovenskí a českí pracovníci v oblasti medicíny a medicínskej etiky zaoberajú radom aktuálnych medicínsko - etických problémov, ktoré sa stávajú ešte naliehavšími v súčasnej neľahkej situácii transformácie zdravotníctva a jeho nedostatocného financovania (Prof. Bajan, Bratislava). Príspevok Doc. Pullmanna (Martin) si všima etické problémy pri zavádzaní reformy zdravotníctva v laboratórnych medicínskych odboroch. Dr. Glasa (Bratislava), Dr. Bourek (Brno) a Prof. Niederland (Bratislava) sa venujú problematike etických komisií. Doc. Vácha a Dr. Váchová (Brno) rozoberajú problém lekárskeho paternalizmu a rešpektu k autonómii pacienta v podmienkach súčasnej medicíny. Námetmi ďalších príspevkov sú etické a právne aspekty súčasnej psychiatrie (Doc. Kolibáš, Bratislava), etika vzťahov medzi pacientmi a zdravotníkmi (Dr. Heftyová, Bratislava), problém pravdivej informácie u onkologicky chorých pacientov (Dr. Munzarová, Brno), etika v ošetrovatelstve (Dr. Bezáková, Bratislava), psychosomatika a lekárska etika (Dr. Šimek, Praha), chorý človek a fenomén nádeje (Dr. Korený, Bratislava) a etika vlastného zdravia (Doc. Babál, Bratislava). Knihu uzatvára blok príspevkov z oblasti etických problémov v pe-

diatrii. Prehľadná práca Prof. Šoltésa, Bratislava si všima viaceré aktuálne etické otázky súčasnej pediatrie a neonatológie. Doc. Čáp (Bratislava) sa venuje etickým problémom v detskej onkológii, Dr. A. Foltinová (Bratislava) otázke správnej informácie v prípade malígneho ochorenia dieťaťa a Dr. A. Váchová (Brno) problému detskej bolesti.

Publikácia zaujme pestrosťou pertraktovaných tém i názorov. Odráža aktuálnu situáciu v oblasti bioetiky ako novej disciplíny rozvíjajúcej sa v regióne strednej Európy v období demokratizačných procesov nastúpených v krajinách zúčastnených na konferencii v rokoch 1989/1990. (Knižku si možno objednať na adrese Ústavu medicínskej etiky a bioetiky, cena (vrátane poštovného) 100.- S.k.)

MUDr. Jozef Klepanec

● **Klinické aspekty skúšania nových liečiv (Niederland, T. R., Džúrik, R., eds.), Osveta, Martin (Slovak Republic), 1993, pp. 123.**

Monografia kolektívu renomovaných autorov venovaná aktuálnej problematike klinického sledovania nových liečiv vo svetle požiadaviek zahrnutých v koncepcii správnej klinickej praxe (Good Clinical Practice). Uplatnenie štandardu prijatého a požadovaného krajinami Európskeho spoločenstva je nevyhnutnosťou pre realizáciu úspešného klinického výskumu, vrátane klinic-

kých sledovaní nových liečiv v Slovenskej republike.

V prehľadne usporiadanej a prakticky písanej príručke sa čitateľ, po kapitolách o liekovej stratégii Svetovej zdravotníckej organizácie (Prof. Niederland) a liekovej politike v Slovenskej republike (Dr. Haľko), oboznámi s predpismi a postupmi pri registrácii nových liečiv (Dr. Košalko a Dr. Lešková). V ďalšom príspevku (Doc. Trnovec) preberá autor problematiku predklinickej fázy vývoja nového liečiva a jej hodnotenia. Klinické sledovanie nového liečiva a jeho jednotlivé etapy popisuje nasledujúca kapitola z pera Doc. Sechsera, na ktorú nadväzujú state o správnej klinickej praxi a jej realizácii pri sledovaní nových liečiv u pacientov a u zdravých dobrovoľníkov (Prof. Džúrik, Dr. Džúriková). Zvláštna pozornosť sa venuje etickým aspektom klinického skúšania nových liečiv (Doc. Modr) a práci etických komisií. Publikáciu vhodne dopĺňa problematika vplyvu lieku na kvalitu života liečeného pacienta (Prof. Niederland) a kapitola o registrácii a klinickom skúšaní fytofarmák a homeopatií (Doc. Suchý), ako aj informácia o spolupráci farmaceutického a akademického výskumu vo vývoji nových liečiv (Dr. Zverková).

Aktuálnosťou, koncepcnosťou spracovania a vysokou informatívnou hodnotou sa táto vydarená knižka stáva nevyhnutnou príručkou pracovníkov v oblasti biomedicínskeho výskumu, najmä výskumu nových liečiv, ako aj vhodným informačným zdrojom pre všetkých záujemcov o uvedenú problematiku. (Publikáciu si možno objednať na adrese: Slovakofarma a.s., Marketingové oddelenie, Kominárska 2 - 4, 832 03 Bratislava.)

MUDr. Jozef Glasa

Stavovskou povinnosťou lekára je profesionálna starostlivosť o zdravie jednotlivca a spoločnosti v súlade so zásadami ľudskosti, v duchu úcty k ľudskému životu od jeho počiatku až do konca.

Deontologický kódex Slovenskej lekárskej komory, 1./1

PREKLADY

TRANSLATIONS

● **Editorial/Od redakcie**

We let ourselves to address you on the pages of the new journal, that is starting to be published in a very modest conditions of our present possibilities. It aims to speak to the broadest medical audience, as well as to all the workers in the health care, to whom the problems of medical ethics are close and who want to apply its principles in everyday's life and work.

Surely we need not to persuade ourselves about the importance of ethics in the life of a man and the society. Its importance in the health care receives a special attention, because the questions of health and disease belong to an area of particular sensitivity in every society. They are of concern for everyone. Besides the series of the basic deontological principles, that are focused to the complex of problems of interpersonal relationships in the health care, such as those between physician - patient, physician - nurse, nurse - patient, etc., also the application of the new medical and general scientific knowledge in the health care does need our careful attention. The scientific and technological progress brings with continuously new possibilities, that can be utilized for the benefit of mankind, but also misused - as has been witnessed many times by the history of the present century. We should study carefully the ethical aspects of transplantation, gene engineering, human artificial reproduction, euthanasia, human genetics, intensive and geriatric care, and many other issues of contemporary medicine.

Ethics in a democratic society can be applied only as an ethics of dialogue. Decisive importance of facts and rational arguments undistorted by an emotional bias of their proponents seems to be paramount. On the road towards the better knowledge of truth, in confrontation of different opinions, there are no winners or losers. A different opinion in the discussion does not mean the relativization of the truth, but rather it should be understood as an enrichment of the debate with a view that has been possibly overlooked on subjective grounds and is to be enrolled into our considerations. We therefore shall welcome every opinion, by which an author aims to contribute towards a better understanding and solution of the problem in question.

Medical ethics will have its permanent place in our lives, when its importance will be recognized and applied in practice by every physician and health care professional; but - before all - when the application of ethical principles will be felt in daily life by all of our patients: equally as if being young or old, but especially by those dependent on our help: weak, helpless, handicapped, abandoned, debilitated or unwanted.

Let us say "Bon voyage!" to our journal, and let us support its efforts!

January 1994

Prof. Ladislav Šoltés, M.D., DSc.
Director, Institute of Medical
Ethics & Bioethics, Bratislava

(Text from p. 1.)

● **Address of Mr. Michal Kováč, President of the Slovak Republic**

Letter to the participants of the Conference

Bratislava 18.11.1993
Č.j.: 9018-05-901/93

Distinguished Presidium of the Conference,
Ladies and Gentlemen,

Let me welcome you cordially and appreciate the fact, that the conference on bioethics organized by the Secretariat General of the Council of Europe together with the Institute of Medical Ethics & Bioethics in Bratislava, is being held in Slovakia.

We live in a period of time, when there is no better or more precious contribution towards the treasury of a societal life, than the revival and strengthening of generally valid ethical principles.

Ethical principles always dominated the medical profession, and the activities of medicine as a whole. Unfortunately, last decades of this century have not favoured their application, so they are slowly stealing away from practical activities of some physicians.

Dehumanisation of medicine together with some dehumanized understanding of the development of science and technology, and overall decline of ethical norms of the society, are of particular con-

cern for our people. That's why I do welcome, and in future I will support all efforts aiming in the re-establishment of ethical principles in the work of physicians, in their education and training, as well as in their everyday's practice of medicine.

Your conference will deal also with some of the problems that have been brought on the table by the recent developments in biomedical sciences, in particular in the field of an organ transplantation. Unfortunately, this clearly positive scientific discovery is connected sometimes with a criminal harvesting of organs, which annuls then its humane impact.

I am pleased to learn, that you will pay some attention also to such an important development of biomedical science as genetic engineering. Its positive dimensions are to be welcomed, but the mankind should be protected against a misuse of these unique scientific technologies.

I wish personally to your conference the full creative success, some pleasant days of work, enrichment of your souls, and a courage to fight the negative tendencies, that endanger the very mission of the medicine itself and the future of mankind as well.

With cordial greetings,

Michal Kováč
President of the Slovak Republic

(Text from p. 3.)

● ZO ZÁPISNÍKA ÚČASTNÍKA KONFERENCIE

R. Pullmann

Oddelenie klinickej biochémie, Martinská fakultná nemocnica, Martin, Slovenská republika

V čase od 23. do 25. novembra 1993 sa uskutočnila Konferencia Rady Európy o výuke bioetiky v Európe, ktorú organizoval Generálny sekretariát Rady Európy (Štrasburg) za spolupráce Ústavu medicínskej etiky a bioetiky v Bratislave.

Konferencie sa zúčastnili prevažne zástupcovia krajín zo strednej a východnej Európy. Prednášateľmi boli významní odborníci zväčša z krajín západnej Európy. Podujatie po celý čas pozorne sledovala riaditeľka Oddelenia pre vyššie vzdelávanie a výskum Generálneho sekretariátu Rady Európy pani Vera Boltho.

Potreba konferencie a rozhodnutie o jej usporiadaní vyplynuli z uznesenia prijatého na predchádzajúcom zasadnutí predstaviteľov Európskej siete výskumných a výukových centier bioetiky sponzorovanej Radou Európy. Konferenciu oslovil osobným posolstvom aj prezident Slovenskej republiky.

V úvodnom slove zhrnul predseda spomínanej Európskej siete - Prof. Harding (Ženeva) jej doterajšie aktivity od doby založenia v roku 1992, ktoré nadväzovalo na Oxford Skills Project. Bratislavská konferencia bola prvou významnejšou akciou siete usporiadanou mimo Štrasburgu. Prof. Harding zdôraznil potrebu výuky bioetiky nielen u zdravotníckych pracovníkov na všetkých úrovniach, ale aj medzi univerzitnými poslucháčmi viacerých humanitných disciplín (napr. právo, teológia, sociálna práca, a pod.).

Prof. Hottos (Brusel) sa zaoberal terminologickými otázkami etiky, morálky a deontológie. Názorová rôznorodosť v tejto oblasti sa prejavuje napríklad aj existenciou viac než 120 rôznych definícií bioetiky. Problém pluralizmu dokumentoval rozborom viacerých súčasných teórií a koncepcií bioetiky, kde poukázal aj na určitý názorový protiklad anglo-amerického a európskeho prístupu. V diskusii vyjadrila Dr. Munzarová (Brno) názory viacerých stredo- a východoeurópskych účastníkov o tom, že spomínané prednášky odrážajú do značnej miery situáciu a problémy krajín s veľmi vyspelým zdravotníctvom (vrátane rozvinutej sociálnej siete) a významnou tradíciou filozofického myslenia. Pritom súčasný stav bioetiky môže byť dôsledkom až extrémneho názorového liberalizmu a odklonu od tradičných hodnôt.

Dr. Kovács (Budapešť) rozobral hlavné problémy spojené s výukou bioetiky vôbec a súčasnou situáciou v stredo- a východoeurópskych krajinách. Hlavnými cieľmi výuky bioetiky podľa neho sú: a) jasne definovať a pomenovať etické aspekty medicíny, biológie a zdravotníckej starostlivosti, b) vypracovať logicko - filozofický koncept, či rámec pre hľadanie riešenia bioetických problémov, c) oboznámiť zdravotnícky personál s právami pacientov, prípadne subjektov zúčastnených na biomedicínskom výskume, d) senzibilizovať etické cítenie a uvedomenie si rebríčka základných hodnôt, zásadných preferencií, formovať vnútorné morálne vedomie. V pluralitnej spoločnosti bioetika nedáva jednoduché, hotové návody na riešenie nastolených problémov. Na druhej strane ani samotné bioetické znalosti nezaručujú adekvátne morálne správanie.

Dr. Mordacci (Miláno) hovoril o hlavných metodologických prístupoch k etickému hodnoteniu na základe rozboru nektorých teórií bioetiky.

Prof. Harding demonštroval na 3 modelových príkladoch (Huntingtonova chorea, samovražedný pokus u schizofrenika s následným ťažkým poškodením, skriningový mamografický program) rôzne metodologické prístupy vo výuke. Diskutoval prístup tradičný, reformovaný, optimalizovaný, ako aj budúce smery a očakávané pokroky. Ďalší vývoj výuky bioetiky podľa neho bude interdisciplinárny, interkultúrny (zároveň aj interodborový) a založený prevažne na analýze konkrétnych prípadov (prípadové štúdie).

Dr. Lery (Lyon) hovorila o etike zodpovednosti. Popísala postupnosť argumentácie od samotnej medicínskej ("technickej") podstaty problému, cez hľadiská právne, deontologické, kultúrne, náboženské, až po bioetiku. Poukázala aj na pozorovanú rôznosť základných postojov - príklad tzv. štartových otázok: v Európe: benefit x risk, v USA: benefit x cost.

Spôsobi organizácie výuky bioetiky na vysokej škole s ohľadom na svoje viacročné skúsenosti sa zaoberal Dr. Hope (Oxford). Odporiča organizovať tzv. základné semináre (pre medikov, s účasťou sestier a odborníkov z praxe, počas obdobia štúdia klinických disciplín - posledné 3 roky štúdia, 9 seminárov za 3 roky, tematika so vzťahom k praxi) a tzv. tutoriálne semináre (1 tutor na 3-4 študentov, 1 x za 14 dní, účasť na 10 aktivitách počas semestra je povinná, program štruktúrovaný z hľadiska cieľov, prostriedkov a hodnôt).

Dr. Widdershoven (Maastricht) referoval o skúsenostiach s výukou bioetiky v rámci gynekológie a pôrodnictva. Výuka je organizovaná systémom orientovaným na pacienta. V súčasnosti systém rozširujú a adaptujú aj na iné medicínske odbory (pediatria, genetika, interna, neurológia, psychiatria, a.i.).

O organizácii pregraduálnej a postgraduálnej výuky medicínskej etiky na Slovensku a o 2-ročných skúsenostiach s výukou na Lekárskej fakulte UK v Bratislave a na Inštitúte pre ďalšie vzdelávanie zdravotníckych pracovníkov (Bratislava) hovoril Dr. Glasa. Poinformoval prítomných o histórii vzniku Ústavu medicínskej etiky a bioetiky v Bratislave, ako aj o cieľoch výuky, jej štruktúre a doterajších aktivitách a iniciatívach na pôde Ústavu. Uvádzané fakty a demonštrovaný koncepčný prístup vzbudili medzi účastníkmi sympózia neobyčajnú pozornosť.

Prezentácia slovenských účastníkov sa uskutočnila viacerými spôsobmi: 1. Počas konferencie boli predstavené a diskutované niektoré vybrané témy s prítomnými odborníkmi zo zahraničia (liečba chronickej bolesti a budovanie jej špecializovaných pracovísk v kontraste s požiadavkou na eutanáziu, odber vzoriek biologického materiálu u pacienta v bezvedomí, a.i.), 2. Prezentáciou klinických etických kauzistik (prípadových štúdií), 3. Návštevami na vybraných klinických pracoviskách (Geriatrická klinika IVZ - Podunajské Biskupice, Oddelenie chemoterapie NOÚ v Bratislave, Onkologické oddelenie Detskej fakultnej nemocnice), spojenými s demonštráciami konkrétnych problémov pri lôžku pacienta.

Časť zasadnutí bola organizovaná formou workshopov pod vedením pozvaných odborníkov. Jej charakteristikou bola aktívna účasť a konkrétna práca na analýzach predložených prípadov, prípadne legislatívnych textov a dokumentov.

Konanie konferencie sa tešilo veľkej pozornosti masmédií, vrátane slovenskej televízie. Pred ukončením konferencie sa uskutočnila tlačová beseda s veľmi živou a bohatou diskusiou niekoľkých desiatok prítomných novinárov. Zvláštny záujem novinárov sa týkal problematiky eutanázie.

Konferencia poukázala na niektoré rozdiely medzi stredo- a východoeurópskymi krajinami na jednej a západoeurópskymi krajinami na druhej strane. Vzájomný dialóg sa ukázal ako podnetný a zaujímavý pre obe strany. Zúčastnení podporili myšlienku založenia medzinárodnej databázy klinicko - etických prípadových štúdií pre ich využitie v interaktívnych formách výuky. Potrebným sa javí nielen zlepšenie komunikácie, zásobenie literatúrou a zapojenie viacerých humanitných disciplín do rozvíjania bioetiky v tzv. post-totalitných krajinách, ale aj jej konkrétny prienik do výuky väčšiny klinických disciplín už v pregraduáli, do výuky stredného a nižšieho zdravotníckeho personálu, ako aj zahrnutie bioetiky do obsahu kontinuálneho postgraduálneho vzdelávania.

(Text zo str. 4 - 5.)

■ Texty v tejto rubrike preložil/Texts under this headings were translated by Dr. J. Glasa.

COUNCIL OF EUROPE CONFERENCE ON THE TEACHING OF BIOETHICS, Bratislava, November 23 - 25, 1993

MOMENTKY • SNAP SHOTS

V Primaciálnom paláci / In "Primaciálny" Palace

Diskusia počas workshopu / Workshop Discussion

Tlačová konferencia / Press Conference

Príhovor primátora Bratislavy / Address of Mayor of Bratislava

Prípitok u primátora / Toast of the Mayor

Debata / Debate

Medicína etika & bioetika - Medical Ethics & Bioethics je časopisom Ústavu medicínskej etiky a bioetiky v Bratislave, spoločného pracoviska Lekárskej fakulty Univerzity Komenského a Inštitútu pre ďalšie vzdelávanie zdravotníckych pracovníkov v Bratislave. Je určený pracovníkom etických komisií v Slovenskej republike, ako aj najširšej medicínskej a zdravotníckej verejnosti. Má tiež za cieľ napomáhať medzinárodnú výmenu informácií na poli medicínskej etiky a bioetiky. Prináša správy o činnosti ústavu, informácie o aktuálnych podujatiach a udalostiach v oblasti medicínskej etiky a bioetiky, pôvodné práce, prehľady, reprinty legislatívnych materiálov a smerníc pre oblasť bioetiky, listy redakcii a recenzie. Príspevky a materiály uverejňuje v slovenskom alebo anglickom jazyku. Vybrané materiály vychádzajú dvojazyčne. Vedecké práce publikované v časopise musia zodpovedať obvyklým medzinárodným kritériám (pozri Pokyny prispievateľom - ME&B 2/94).

Medicína etika & bioetika - Medical Ethics & Bioethics is the official journal of the Institute of Medical Ethics & Bioethics (Bratislava). The Institute is a joint facility of the Medical Faculty of the Comenius University and the Postgraduate Medical Institute in Bratislava (Slovak Republic). It aims to serve the informational and educational needs of the members of ethics committees in the Slovak Republic, and the broadest medical and health audience as well. It aims also to enhance the international exchange of information in the field of medical ethics and bioethics. The information published comprises the news from the Institute, original papers, review articles, reprints of national and international regulatory materials, letters, reviews. Contributions and materials are published in Slovak or English. Chosen materials are published in both languages. Scientific papers published in ME&B must respect the usual international standards (see Instructions for authors - ME&B 2/94).

Vedúci redaktor/Editor: J.Glasa ■ Redakčná rada/Editorial board: M.Babál, J.Klepanec, M.Košč, J.Labus, M.Mikolášik, L.Šoltés (predseda/chairman), R.Pullmann ■ Rozšírená redakčná rada/National Advisory Board ■ Medzinárodný poradný zbor/International Advisory Board ■ Adresa redakcie/Editorial address: Ústav medicínskej etiky a bioetiky/Institute of Medical Ethics and Bioethics, Limbová 12, 833 03 Bratislava, Slovak Republic, Tel: (+427) 374560/kl. (ext.) 303, Fax: (+427) 373739, registrované MK SR číslo 964/94
Published by Charis Publishing House, Ipelšská 3, Bratislava (Slovak Republic) for the Institute of Medical Ethics & Bioethics, Bratislava. ISSN 1335-0560

PRINTED IN SLOVAKIA